

Pták roku 2019 – hrdlička divoká

Jan Havlíček

Titulem Pták roku, který uděluje Česká společnost ornitologická už od roku 1992, se v letošním roce honosí symbolický, a přesto opomíjený druh, hrdlička divoká (*Streptopelia turtur*). Leckoho možná překvapí, že u nás kromě běžné a obecně známé hrdličky zahradní žije ještě nějaký další druh hrdličky, navíc „divoké“. Je to však právě ona, o které veršuje Karel Hynek Mácha v básni Máj a která je po mnoho staletí

uznávána jako symbol lásky. Hrdlička divoká má však i další symbolické významy, které jsou o poznání smutnější. Je to jeden z nejrychleji mizejících ptačích druhů evropské krajiny a svědek toho, že současná „péče“ o krajinu způsobuje bezprecedentní pokles biodiverzity. Také je ve velké míře lovena, a proto se stala jednou z „tvář“ letošní kampaně proti lovu stěhovavých ptáků.

Obr. 1 Během hnízdního období můžeme často samce i samičku společně, například při hledání potravy. Obě pohlaví jsou vybarvena stejně. Foto Zdeněk Patzelt

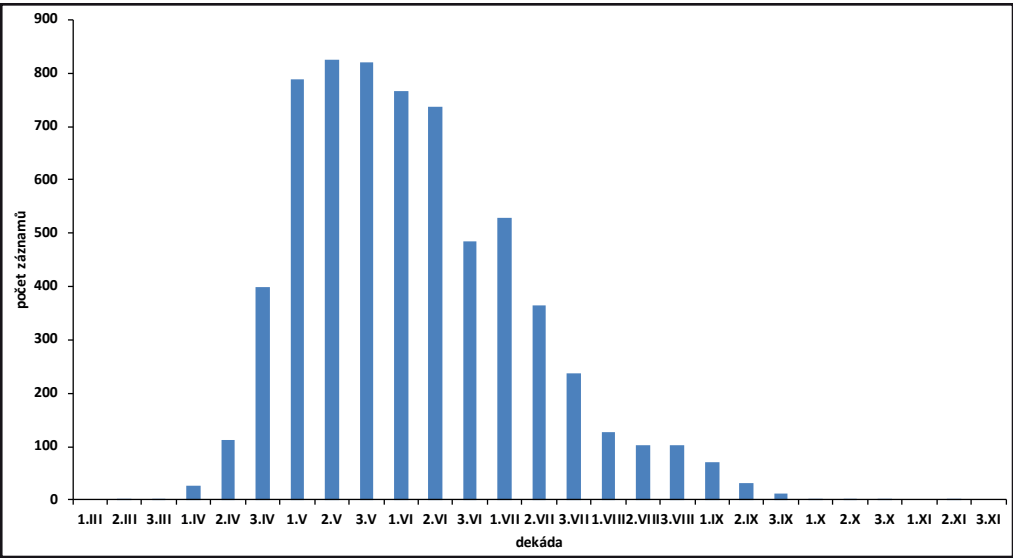

Hrdličky patří mezi měkkozobé (Columbiformes), tedy laicky řečeno mezi holuby. Ti čítají 351 žijících druhů a mezi ptačími čeleděmi jsou tak jednou z těch větších. Podle aktuálních údajů je 118 druhů (tedy 34 % měkkozobých) ohroženo, z toho 11 druhů dokonce kriticky.

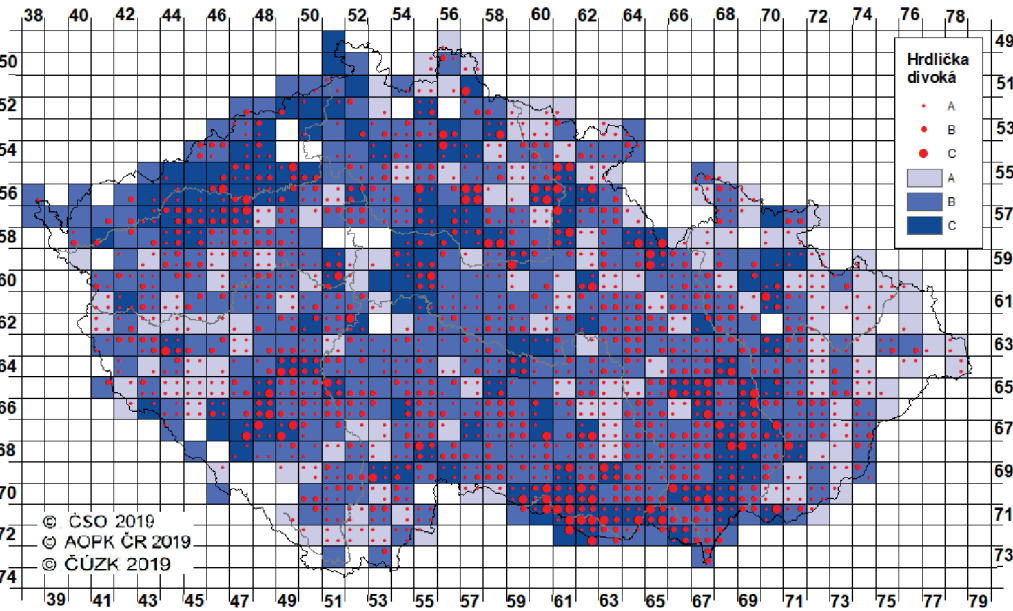
Hrdlička divoká je o něco menší než běžná hrdlička zahradní a působí štihlejším dojmem. Zbarvením je však výraznější. Vršek těla je rezavohnědý, křídla jsou rezavá a výrazně černě šupinatá, hlava je světle šedá až béžová. Hrud' je zbarvena do světle růžové s modrým odstínem. Ocas má tmavě šedou barvu a je zakončen bílým lemem. Výrazným znakem je „zrcátko“ po stranách krku, skládající se z několika proužků bílé a černé barvy. Mladí jedinci jsou šedohnědí, bez zrcátka na krku a rezavohnědého zbarvení křídel. Při letu máchá hrdlička divoká prudce křídly a jakoby se překlápí z jednoho boku na druhý. Díky poměrně skrytému způsobu života je snazší hrdličku uslyšet než ji vidět. Jejím typickým a téměř nezaměnitelným hlasem je opakované vrkání tvořené zpravidla tříslabičnými sériemi „rrr rru rrr“, nebo jen „rrr rrr“. Někdy je také hlas přepisován jako „turr turr“, od čehož bylo odvozeno její latinské druhové jméno. Hlasově nejaktivnější je od května až do počátku července, zaslechnout ji lze ale v celém období jejího výskytu u nás (obr. 2). Na našem území žije ještě hrdlička zahradní, která je mnohem známější a početnější. Ta se k nám rozšířila až ke konci 1. poloviny 20. století během velmi rychlé expanze z Balkánu do zbytku Evropy, tedy mnohem později, než vznikla Máchova báseň Máj.

Rozšíření v České republice a změny početnosti

V České republice je hrdlička divoká rozšířena na většině území s výjimkou nejvyšších poloh, ojediněle byla ale zaznamenána i nad 1000 m. Při prvním mapování hnízdního rozšíření ptáků v letech 1973–1977 hnízdila (v kategoriích pravděpodobné a prokázané hnízdění) 86 % mapovacích polí na území ČR. Stejně tomu bylo při druhém mapování v letech 1985–1989, v letech 2001–2003 hnízdila v 82 % polí a při posledním, čtvrtém mapování v letech 2014–2017 bylo hnízdění doloženo v přibližně 70 % polí (obr. 3). Méně početná je v lesnatých oblastech, například v příhraničních horách, naopak hojnější je v nižších polohách, například na jižní Mora-

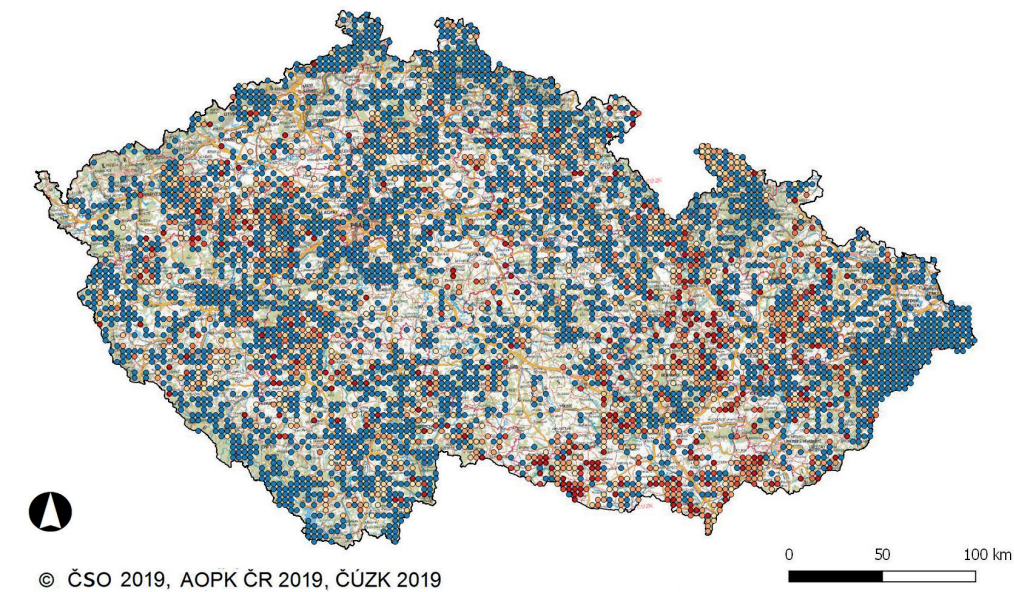
Obr. 2 Harmonogram výskytu hrdličky divoké na území ČR v průběhu roku. V jednotlivých dekádách je zobrazen počet záznamů hrdličky divoké obsažený v Nálezové databázi ochrany přírody (NDOP), spravované Agenturou ochrany a přírody ČR (AOPK). Vypracovali M. Maja Bárdyová & J. Havlíček

Obr. 3 Výsledky mapování hnízdního rozšíření hrdličky divoké v ČR. Zobrazeny jsou jak výsledky na úrovni polí 0., (vybarvení pole), tak i 1. řádu, pokud jsou k dispozici (velikost bodu). A = možné, B = pravděpodobné a C = prokázané hnízdění. Data ČSO & ČZU, AOPK ČR. Zpracování výsledků bylo financováno AOPK ČR. Vypracoval I. Mikuláš

vě a v širší oblasti Hanácka (obr. 4). Zatímco při druhém celostátním mapování v 80. letech 20. století byla velikost populace hrdličky divoké v České republice odhadnuta na 60 000–120 000 hnízdících párů, činí současný odhad 40 000–80 000 párů. Podle výsledků Jednotného programu sčítání ptáků organizovaného Českou společností ornitologickou se od 80. let snížila v ČR početnost hrdličky divoké o více než polovinu, přičemž ke zrychlení poklesu došlo po zavedení společné zemědělské politiky EU. V dalších státech, především v západ-

ní Evropě jsou změny početnosti neméně závažné, mnohdy jsou dokonce přímo dramatické. Například ve Velké Británii došlo od roku 1995 k úbytku o více než 90 % a Belgie s Nizozemskem hlásí za posledních 30 let úbytek okolo 70%. Na úrovni celé Evropy poklesla početnost hrdličky divoké o 30–49 % za zhruba 16 let, respektive o 79 % mezi roky 1980 a 2014. Jako hlavní příčiny takto markantních změn početnosti jsou nejčastěji uváděny změny spojené s intenzifikací zemědělství na evropských hnízdištích a lov na tahu a zimovištích.

Obr. 4 Mapa výskytu hrdličky divoké v polích 2. řádu (1/16 standardního mapovacího pole), jak byla zaznamenána při provádění tzv. hodinových sčítání během mapování hnízdního rozšíření ptáků ČR. Barvy polí ukazují na relativní hojnost, resp. říkají, za jak dlouho od začátku sčítání (začátek by měl být umístěn v některém z nejvíc zastoupených biotopů v rámci pole) byla v průměru hrdlička divoká zaznamenána (modrá = hrdlička nebyla zjištěna, odstíny červené = hrdlička byla zjištěna, čím sytější barva, tím byla zaznamenána rychleji a měla by tedy být početnější). Zahmuta nejsou data z hodinovek prováděných mimo období toku a hnízdění hrdličky divoké. V prázdných polích nebylo hodinové sčítání prováděno. Zdroj: J. Havlíček & I. Mikuláš, nepubl., data: ČSO & ČZU, AOPK ČR

Příčiny ohrožení na hnízdištích v zemědělské krajině

Zásadním problémem ohrožujícím letošního ptáka roku, a také stovky dalších druhů organismů, je intenzivní zemědělství, snižování heterogenity krajiny a další s tím spojené jevy. Ideálním hnízdním prostředím hrdličky divoké je totiž mozaikovitá a pestrá krajina s lesy různé velikosti, loukami, remízky, křovinami, větrolamy, jednotlivými stromy a keři i dalšími prvky takzvané strukturální zeleně. V důsledku kolektivizace zemědělství v druhé polovině 20. století u nás došlo k likvidaci desítek tisíc hektarů a kilometrů liniové zeleně, remízků, stromů a křovin. V rámci intenzifikace zemědělství ale tento fenomén postihl i západ Evropy a nutno podotknout, že řadou zemědělců jsou i dnes křoviny, stromy a remízky často chápány jako překážka v podnikání. Nejen pro hrdličku divokou to znamená obrovské snížení počtu potenciálních hnízdních příležitostí. Ukazuje se, že při srovnání různých typů zemědělské krajiny je pro řadu organismů, včetně hrdličky divoké, vhodnější ta s menší rozlohou půdních bloků (polí a luk). Při srovnání jejich velikosti patří České republice (průměrně 20 ha) bohužel mezi ostatními státy Evropy nelichotivé prvenství. Hrdlička divoká může hnízdit i v lesních ekosystémech, kde vyhledává paseky v různém stadiu zarůstání, různověké světlé porosty a lesní okraje. Jak se projeví současná krize lesních ekosystémů, je otázkou.

přece jen nějaké to zrnko z výdrolu zbylo). Vodní zdroje, které jsou také důležitým faktorem pro výskyt hrdličky divoké i dalších druhů, zmizely z naší krajiny spolu s melioračním šílenstvím v druhé polovině 20. století. K obnově meliorací nebo jiným způsobům odvodnění polních mokřadů však často dochází i v dnešní době. Důsledky v podobě vysychání krajiny a nedostatku vody se naplno projeví v průběhu minulého roku.

Na druhé straně proti příliš intenzivnímu zemědělství stojí úplné upuštění od hospodaření na méně úrodných plochách, které je patrné ve velkém měřítku například na Balkáně. Ačkoli některá stadia zarůstání mohou být pro některé druhy včetně hrdličky příznivá, dochází postupně ke ztrátě potravních stanovišť a zemědělsky nevyužívané oblasti se pro hrdličku stávají nevhodnými, byť by se zde třeba nacházel dostatek hnízdních příležitostí.

Na zimovištích v Africe, kde chybí důsledné kontroly používaných chemikálií jako v EU, byly zaznamenány otravy různými látkami používanými v zemědělství. Navíc zde dochází k rychlé intenzifikaci zemědělství, a to se všemi negativními vlivy na přírodu.

Příčiny ohrožení na tahových cestách a zimovištích

Hrdlička divoká je přísně tažným druhem. Po ukončení hnízdění se hrdličky divoké shlukují do menších hejn a nejčastěji v průběhu druhé poloviny srpna a v září odlétají. Na cestu zpět ze zimovišť se vydávají zpravidla v březnu a dubnu, zpět na našem území se objevují okolo druhé poloviny dubna, jsou ale známa i dřívější pozorování. U nich se však může jednat o protahující jedince ze severněji položených populací. Zimoviště evropské populace se nacházejí v semiaridních oblastech Afriky neboli v Sahele, tedy zhruba v oblasti od Súdánu a Etiopie na východě po Senegal a Guineu na západě. Někteří ptáci ale zimují i v Mediteránu. Do afrických zimovišť táhnou hrdličky divoké při cestě z Evropy třemi tahovými cestami, tedy přes Gibraltar, nebo Balkán a Turecko, nebo střední cestou přes Itálii, Sicílii a Maltu. V průběhu tahu, který probíhá především v nočních hodinách, podávají hrdličky divoké úctyhodné výkony. Důkazem budiž samec Titan ze Suffolku ve východní Anglii, který na své cestě na zimoviště v Mali a zpět uletěl 11 200 km. Za jednu noc zvládl urazit i 500–700 km při maximální rychlosti okolo 60 km v hodině.

za následek snížení kondice a tím i úspěšnosti při tahu a hnízdění. Hrdlička divoká se stala jedním ze sedmi statečných druhů, které v letošní kampani BirdLife International Flight for Survival (Let o život), upozorňující, že v Evropě je každoročně na tahu zabito na 25 milionů ptáků, bojují při návratu na svá hnízdiště o přežití.

Co lze udělat pro záchranu hrdličky divoké?

V reakci na významný propad početnosti hrdličky divoké v Evropě pro ni byl připraven evropský akční plán. Členské státy EU se následně měly zavázat, že podle něj budou postupovat při její ochraně. ČR tak učinila prostřednictvím MŽP a AOPK ČR. Navržena jsou například agro-environmentální opatření, jako tvorba úhorů a vysévání biopásů nebo výsadba křovin. Hrdlička divoká se tak stává dobrým tzv. deštníkovým druhem, díky jehož ochraně jsou zároveň chráněny i další druhy zemědělské krajiny. Ptákům zemědělské krajiny včetně hrdličky divoké mohou pomoci ale i jednotlivci. Majitelé větších celků zemědělské půdy mohou v pachtovních smlouvách ovlivnit, jakým způsobem se bude

jejich polích a loukách hospodařit. Je to i v jejich ekonomickém zájmu, neboť půda „vyčerpaná“ špatně nastaveným hospodařením výrazně ztrácí na hodnotě. V rámci místních komunit, obcí, spolků, mysliveckých sdružení apod. se může pozornost zaměřit na výsadbu remízků i dalších prvků strukturní zeleně a vysévání biopásů. Důležitá je také obnova (nebo alespoň další neničení) mokřadů. Nejvíce mohou samozřejmě ovlivnit sami zemědělci, kteří přemýšlejí, jak hospodařit v krajině co nejšetrněji a dlouhodobě udržitelně. Na webových stránkách <https://www.birdlife.cz/petice-za-krajinu/> se lze podpisem zapojit do společné petice ornitologů a myslivců s názvem Vraťme život do krajiny, která požaduje šetrnější a zodpovědnější hospodaření jak na úrovni státu, tak celé EU. Výzkumníkům a ochranářům také pomůže, pokud bude odborná veřejnost sdílet svá pozorování hrdličky divoké. K tomu je možné kromě jiných databází využít také mobilní aplikaci BioLog a její webové rozhraní (<https://biolog.nature.cz>).

Doporučené čtení: Ptáčí svět 2019/1, Ochrana přírody 2018/4: 30-33, Ptáčí svět 2018/4:22-24.

Obr. 5 Při sběru potravy, která je tvořena z velké části semeny plevelů a trav (na obrázku troskut prstnatý), preferuje hrdlička divoká nižší řídkou vegetaci s volnými plochami. Foto Zdeněk Patzelt